

Sempozyum Tanıtımı

Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu
(18- 20 Kasım 2011, Bursa)

Kadir GÖMBEYAZ*

Bursa, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olarak taşıdığı tarihi değerin yanı sıra yetiştirdiği önemli ilim adamlarıyla da dikkat çeken bir şehirdir. Bu hususa dair farkındalığın ve ilginin güzel bir göstergesi olarak üç yıldır Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Bursa Büyükşehir Belediyesi, Osmanlı'nın kuruluş devirleri ile başkentin İstanbul'a henüz taşındığı yükseliş devrinin başlarını kapsayan bir dönemde yetişmiş ve hayatı bir şekilde Bursa ile kesişmiş, Osmanlı'nın ilim ve kültür hayatına damgasını vurmuş önemli ilim adamlarını konu alan bir sempozyum dizisi gerçekleştiriyor. "Bursa Tarihinden Güç Alıyor" sloganıyla Bursa'da icra edilen bu sempozyumların ilki, 2009 yılında, bazı tarihçiler tarafından "Osmanlı'nın ilk şeyhülislâmı" olarak nitelenen, ömrünün çoğunu Bursa'da geçiren ve bu şehirde vefat eden Molla Fenârî (ö. 834/1431) adına yapılmıştı. 2010 senesinde gerçekleştirilen ikinci sempozyum ise, hem talebelik hem de hocalık yıllarının önemli bir bölümünü Bursa medreselerinde geçiren ve Molla Fenârî gibi kabri Bursa'da bulunan, Fatih Sultan Mehmet'in talep ve emri üzerine İslam filozoflarının görüşleri ile Gazâlî'nin onlara yönelttiği eleştirileri karşılaştırmalı olarak ortaya koyduğu eseriyle meşhur olan Hocazâde Muslihuddîn Mustafâ (ö. 893/1488) hakkındaydı.

Sempozyum dizisinin üçüncü halkası ise, 18-20 Kasım 2011 tarihlerinde Fatih Sultan Mehmet'in hem hocası hem de şeyhülislâmı

* Araş. Gör., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi, kgombeyaz@uludag.edu.tr.

olan, özellikle İslam hukuku sahasında yazmış olduğu eserleriyle Osmanlı hukuk tarihine yön vermiş, kabri, Bursa'da inşa ettirdiği ve bir süre müderrislik yaptığı medresesinin bir zamanlar bulunduğu Zeyniler semtinde olan, önemli bir Osmanlı âlimi Molla Hüsrev (ö. 885/1480) anısına icra edildi.

Bilimsel ve akademik organizasyonunu daha öncekilerde olduğu gibi Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Tevfik Yücedoğru'nun başkanlığında bir ekibin üstlendiği, sosyal ve finansal organizasyonunu da Bursa Büyükşehir Belediyesi adına Bursa Kültür A.Ş.'nin tekellüf ettiği bu sempozyum, kapsamı ve içeriği daha geniş olmakla birlikte, aslında Türkiye'de Molla Hüsrev adına düzenlenmiş ikinci sempozyumdur. Daha önce, 1985 yılında, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü tarafından "Molla Hüsrev Mehmet Efendi" başlığıyla Kayseri'de bir kongre düzenlenmiş ve tebliğleri de 1992'de basılmıştı.

Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu'nda, Türkiye'deki çeşitli ilahiyat fakültelerinin yanı sıra diğer fakültelerde görev yapan seçkin ilim adamları ile Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İtalya ve Macaristan gibi yurtdışındaki üniversitelerden iştirak eden katılımcıların toplam yedi oturumda sunduğu yirmi iki bildiri ile Molla Hüsrev, pek çok yönden ele alınıp tartışıldı.

Sempozyumun, Molla Hüsrev hakkında sunulacak olan diğer tebliğleri daha iyi anlamayı sağlama amacını taşıyan açılış oturumunda, Remzi Demir, Osmanlı düşüncesinin oluşum dönemi olarak da düşünülebilecek Molla Hüsrev'in yaşadığı ve yetiştiği dönemi, öncesi ve sonrası ile siyasî, sosyal, kültürel, bilimsel vs. birçok yönden eleştirel bir gözle analiz etti; zihinleri düşünmeye ve tartışmaya çağırarak birtakım tespitlerde bulundu. Molla Hüsrev'e dair çeşitli çalışmaları bulunan, oturumun diğer konuşmacısı Ferhat Koca ise, Molla Hüsrev'in yaşam hikâyesi, ilim hayatı, yazmış olduğu eserleri, kendisinden sonraki dönemlere tesiri ve kişiliği hakkında bilgiler verdi.

İstanbul'un fethiyle yeni başkentte kadılık ve şeyhülislamlık gibi görevler üstlenen Molla Hüsrev yetiştiği Bursa'yı asla unutmamış, bir süreliğine Bursa'ya dönerek orada bir medrese inşa ettirmiş ve müderrislik yapmıştır. Günümüze maalesef hiçbir kalıntısının ulaşmadığı ve vakfiyesi de henüz bulunamayan bu medrese, Mefail Hızlı'nın sunumuyla tanıtıldı ve medresenin Osmanlı ilim hayatındaki yeri ele alındı.

Molla Hüsrev'in en yetkin olduğu alan hiç şüphesiz İslâm hukukudur. Dolayısıyla sempozyumdaki birçok tebliğ onun bu yönünü çeşitli veçhelerden ortaya koymaya çalıştı. Recep Cici, kimilerince 'zamanının Ebû Hanife'si' olarak nitelenen ve otorite

olarak görülen Molla Hüsrev'in, genel olarak Osmanlı hukuk düşüncesindeki yerini ele alırken; Yunus Apaydın, bir Hanefi fakîhi olarak Molla Hüsrev'in şahsında Hanefî mezhebinin ictihâd teorisine dair birtakım tespitlerde bulundu. M. Salih Kumaş, Osmanlı döneminde yetişmiş bir fakîh olarak Molla Hüsrev'i ictihâd, taklid ve mezhep taassubu bağlamında, diğer Osmanlı fakîhleri ile mukayese ederek onun konumunu belirlemeye çalıştı. Abdurrahim Kozalı ise, Hanefî fıkîh usulünün en sistematik ve en yetkin çalışmalarından biri kabul edilen Fahrulislâm el-Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *el-Usûl*'ü üzerine Molla Hüsrev'in kaleme aldığı ancak tamamlayamayıp başlangıç seviyesinde bıraktığı şerhi, elimize ulaşan Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki tek yazma nüshasından hareketle tanıttı ve Molla Hüsrev'in hukukçu kişiliğine dair değerlendirmelerde bulundu.

Sempozyumda, Molla Hüsrev'in fikhî yönünü ele alan tebliğlerin dışında, yine onun fıkîh ile alakalı eserlerinde değindiği bazı kavram ve konuları münhasıran işleyen ve böylece Molla Hüsrev hakkında bazı tespitler içeren tebliğler de mevcuttu. Aisha Musa, İslam hukukunun ana kaynaklarından biri olan *sünnetin* anlaşılması, yorumlanması ve uygulanması noktasında, Molla Hüsrev'in, hadis metninin sunduğu anlam (*menkûl*) ile aklın onu anlama ve yorumlaması sonucu ulaşılan anlam (*ma'kûl*) arasında, birbirini tamamlayıcı bir ilişki gördüğüne dikkat çekerek Hüsrev'in bu uyumlu ilişkide belirlediği teferruatlı kaideler üzerinde durdu. Nicola Melis, Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-hukkâm* adlı eserinde yer alan *Kitâbü'l-cihâd* bölümünü irdelerken; Vejdi Bilgin ilgi çekici sunumunda İslâm düşünce geleneğinde Hz. Peygamber'den uzaklaştıkça zamanın bozulması anlamını ifade eden, ayrıca reel hayat içerisinde karşılaşılan birtakım meselelere dair verilen fetvalarda zamanla görülen değişikliklerde bir gerekçe olarak da öne sürülen '*fesâd-ı zamân*' kavramını, Molla Hüsrev'in fikhî görüşlerine referansla ele aldı. Şükrü Özen ise, kölelik hukukuna (*velâ*) dair bir meselede Molla Hüsrev'in serdettiği ve kendisinden sonraki pek çok müellif tarafından tartışılan görüşünü ortaya koydu, daha önemlisi ayrıntı kabilinden sayılacak bu meselenin niçin o dönemde bu denli önem kazandığını ve Molla Hüsrev ile Osmanlı ulemasının bu konu etrafında sergilemiş oldukları duruşları analiz etmeye çalıştı. Eugenia Kermeli, bir kadı ve hukukçu olarak Molla Hüsrev'in, 'zimmîlerin vasiyeti' başta olmak üzere gayr-i Müslimlerle alakalı meselelerde verdiği ve aktüel hayata da yansıyan hükümleri üzerinde odaklaşarak, onun verdiği bu hüküm ve kararlarla, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman ve gayr-i Müslim nüfusun barış içerisinde birarada yaşamasını sağlayan bir hukuksal çerçevenin oluşmasındaki önemli rolüne işaret etti.

Molla Hüsrev'in İslâm hukuku sahası dışındaki eserleri ve görüşleriyle alakalı diğer tebliğlere gelince, Abdessamad Belhaj, Jonathan Brown ve İbrahim Halil Üçer, bir Osmanlı âlimi olan Alaeddin er-Rûmî'nin âlimleri sınamak amacıyla kaleme aldığı, içerisinde tefsir, fıkıh, usûl, belâgat ve mantık gibi alanlarda hazırlanmış soruları içeren risâlesi üzerine Molla Hüsrev'in yazmış olduğu eseri konu edindi. Belhaj, hem Rûmî'nin hem de Hüsrev'in eserlerinden hareketle Osmanlı döneminin ilmî bir yazım türü olan soru-cevap geleneğine (*el-es'ile ve'l-ecvibe*) ve bu eserlerdeki tartışma etiğine dair tespitlerde bulundu. Brown ise Molla Hüsrev'in, Rûmî'nin sorularına dair yaptığı değerlendirmeler üzerinde yoğunlaşarak Hüsrev'in dikkat çekici ilmî yönlerine işaret etti. Üçer ise, mantık ilminin konularından biri olan 'cins-fasıl ilişkisi' hakkında Hüsrev'in yaptığı tahlili inceledi.

Molla Hüsrev'in Arap dilindeki ilmî konumunu tespit sadedinde Musa Alak'ın tebliği, Molla Hüsrev'in Arap belâgatine dair yazdığı *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı eseri üzerine odaklaşırken; Hızır Bey'in müstezâd türündeki şiirine Molla Hüsrev'in yazdığı *nazîre* de İsmail Güler'in sunumunun konusuydu.

Molla Hüsrev'in kelâm ilmindeki yeri Tefik Yücedoğru ve Orhan Şener Koloğlu tarafından incelendi. Osmanlı kurucu âlim tipinin önemli bir temsilcisi olarak Molla Hüsrev'in düşüncesine, dönemin *Ehl-i Sünnet* çizgisi olarak görülen Hanefi-Mâtüridî tavrın nasıl yansıdığı, Yücedoğru tarafından ele alınırken; kelim ve fıkıh usûlünün temel konularından biri olan iyilik ve kötülüğün akliliği (*husn-kubh*) meselesinin Molla Hüsrev tarafından nasıl işlendiği, Koloğlu'nun sunumunda irdelendi.

Molla Hüsrev'in medresesinin XV. yüzyılın önemli sūfi tarikatlerinden biri olan Zeyniyye tarikatının arsasına kurulmuş olması ve kabrinin yine buradaki hazirede yer alması, Molla Hüsrev'in bir sūfi olup olmadığı meselesini gündeme taşımaktadır. Tebliğinde bu hususu araştıran Abdurrezzak Tek, çeşitli kaynaklardan ve Hüsrev'in yazdığı kabul edilen *Risâle fi esrâri'l-Fâtîha* ile yine onun *Vasiyyetnâme*'sinden hareketle Molla Hüsrev'in bir sūfi olmasa da en azından sūfi bir neşveye sahip olduğunun söylenebileceğini belirtti. Walid Saleh ise, batı akademiasının hatalı bir tavır olarak, ilgi göstermediği "tefsir hâşiyeleri"ni, Molla Hüsrev'in yazmış olduğu tefsir hâşiyesi özelinde ele aldı ve Osmanlı'daki bu yazım türüne dair değerlendirmelerde bulundu.

Molla Hüsrev'in yazdığı eserler listesine bakıldığında, eserlerinin yalnızca dîni ilimlerle sınırlı kaldığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak İhsan Fazlıoğlu'nun bildirisine konu olan, bibliyografik kaynaklarda Molla Hüsrev'in eserleri arasında zikredilmese de eldeki tek yazma nüshadaki birtakım göstergelerden hareketle ona ait

olduğu anlaşılan bir risâle, bu durumun bir istisnası olduğunu gözler önüne serdi. Fazlıoğlu, astronomi alanında yazılmış *Risâle fi'l-müşkilâti'l-meşhûre fî ilmi'l-hey'e* adlı bu eserin Molla Hüsrev'e ait olduğuna dair delilleri sundu ve akabinde eseri ait olduğu astronomi geleneği içerisinde tahlil etti.

Sempozyum, Ahmet Saim Kılavuz başkanlığında yürütülen ve Mustafa Kara, Engin Akarlı ve Ferhat Koca'nın, gerek Molla Hüsrev hakkındaki kendi tespitlerini, gerekse de sempozyum boyunca sunulan tebliğlere dair değerlendirmelerini ifade ettikleri kapanış oturumuyla sona erdi.

Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu, kapanış oturumundaki konuşmalarda da ifade edildiği üzere, 'ilahiyatçılar' tarafından organize edilmiş olsa da hem ilahiyatçıları hem Osmanlı tarihçilerini hem de felsefe ve düşünce tarihçilerini buluşturmuş oldu. Bu birlikteliğin, Osmanlı tarihi araştırılırken, daha iyi anlama ve daha doğru yargılara ulaşmada önemli katkılar sağlayacağı kanaati pekişmiş oldu.

Diğer iki sempozyumla birlikte bu sempozyumun fikir dünyamıza yaklaştırdığı bir kanaat de, genel olarak Oryantalist düşünce ve onun tesiri altında kalan modern İslam düşüncesinin 'Osmanlı dönemi düşünce ve yazın dünyasının orijinallikten uzak ve öncekileri tekrarlamak anlamına gelen 'şerh ve hâşiye' geleneğinden ibaret olduğu' şeklindeki yargısının esasen yeterli bir araştırma yapılmadan, bir anlamda kestirme bir hüküm olarak benimsendiğidir. Şerh ve hâşiye geleneği denilerek küçümsenen ve önemsizleştirilmeye çalışılan bu ilmi faaliyetin ürünleri üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki, şerh ve hâşiye türü bu eserler aslında âlimin ilmi yetkinliğini ve özgün görüşlerini serdetmek üzere kullandığı bir formattan ibarettir. Bu hususun her üç sempozyumda da özellikle Batılı akademisyenler tarafından dile getirilmiş olması dikkat çekici bir durumdur.

Önceki iki sempozyumda olduğu gibi, Molla Hüsrev Sempozyumu'nun tebliğlerinin de sempozyumun akabinde kısa bir süre içerisinde kitaplaştırılarak ilim dünyasının ilgisine sunulacak olması, ayrıca sevindiricidir. Böylece bu eser, gerek Molla Hüsrev gerekse Osmanlı düşüncesi üzerine çalışanlar için önemli bir başvuru kaynağı olacaktır. Sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen ve katkı sunan herkese teşekkürler!

